

ابن عقیل عبدالله بن عبدالرحمن

«ابن عقیل، ابو محمد بهاء‌الدین عبدالله بن عبدالرحمان»، نحوی، فقیه و قاضی **شافعی**، در ۹ محرم سال ۶۹۸ متولد شد.

فهرست مندرجات

[۱ - معرفی اجمالی](#)

[۲ - استادان](#)

[۳ - تدریس](#)

[۴ - قضاوت](#)

[۵ - شاگردان](#)

[۶ - تألیفات](#)

[۶.۱ - آثار یافت نشده مؤلف](#)

[۷ - پانویس](#)

[۸ - منبع](#)

معرفی اجمالی

«ابن عقیل، ابو محمد بهاء‌الدین عبدالله بن عبدالرحمان»، نحوی، فقیه و قاضی شافعی، در ۹ محرم سال ۶۹۸ متولد شد. نسب وی به عقیل بن ابیطالب می‌رسد، بنابراین اصالتاً قرشی هاشمی است و این‌که او را آمدی، ابن جزری، و همدانی خوانده‌اند، محتمل است که ناظر به اقامت برخی اجداد نزدیک‌تر او در این شهرها بوده باشد. وی به بلس و حلب نیز منسوب است. ابن عقیل گرچه در قاهره بالید، اما از گفته ابن حجر که او را «نزلی» قاهره می‌داند و به تهی‌دست بودن او هنگام ورود به قاهره اشاره می‌کند، چنین برمی‌آید که وی در آن شهر به دنیا نیامده بوده است، با این حال، ابن جزری تولد او را در مصر دانسته است.

استادان

وی در قاهره به محضر **ابو حیان اندلسی** راه یافت تا نحو بیاموزد و ابو حیان او را تحت حمایت گرفت و ابن عقیل ۱۲ سال در کنار استاد گذراند و در شمار بهترین شاگردان او درآمد. صفدی که از شاگردان وی در فقه و **حدیث** به شمار می‌رود، شرح نسبتاً کاملی از مشایخ وی و ریز موادی که ابن عقیل نزد آنان خوانده، به دست داده است. ابن عقیل قرآنت‌های هفت‌گانه را نزد نقی‌الدین صانع فرا گرفت و در میان استادان خود به علاء‌الدین قونوی بسیار نزدیک بود و ادب عربی، فقه، اصول، **منطق** و تفسیر را نزد او آموخت. همچنین از زین‌الدین کتانی، ابن صابونی و بدرالدین ابن جماعه بهره برد.

تدریس

چون خطیب قزوینی در ۷۲۷ ق به مصر آمد و قاضی القضاة شد، ابن عقیل در شمار نزدیکان او درآمد و معلم فرزندان وی شد. مدتی نیز در مدرسه قطیبه کبری تدریس کرد و در جامع ناصری به آموختن فقه پرداخت. درس تفسیری هم در جامع طولونی برقرار کرد که دوره آن ۲۳ سال طول کشید.

قضاوت

ابن عقیل در کنار تدریس و **تفسیر**، چند بار نیز به امر قضا پرداخت. مدتی نیابت **خطیب قزوینی** و پس از آن نیابت قاضی القضاة عزالدین ابن جماعه را بر عهده داشت، اما چندی بعد ابن جماعه او را به سبب سخن ناروایی که درباره قاضی موفق‌الدین حنبلی گفته بود از این منصب عزل کرد. وی یک بار دیگر در ۷۵۹ ق تحت حمایت امیر صرغتمش، پس از عزل ابن جماعه، جانشین او شد و به قاضی القضاتی مصر دست یافت. با آن‌که ابن عقیل بیش از ۸۰ روز در این منصب باقی نماند، اما در همین مدت کوتاه برخی **احکام** را که ناروا می‌دانست، لغو کرد و ثروت‌های کلانی را میان طلاب و فقها تقسیم نمود. وی در نحو نیز به درجه‌ای رسید که استادش ابو حیان او را داناترین نحویان گیتی خوانده است.

از شاگردان برجسته او غیر از صفدی باید از سراج‌الدین بلقینی یاد کرد که دختر استاد را به زنی گرفت. نواده‌اش جلال‌الدین و ولی‌الدین عراقی نیز از او [روایت](#) کردند. پسرش فتح‌الدین را هم از شاگردان او باید دانست که پس از [مرگ](#) پدر به جای او در زاویه خشتابیه از جامع عمری بر مسند نشست، اما برخلاف پدر، از فضل مایه‌چندانی نداشت و به زودی بلقینی وی را کنار زد و به کرسی استاد دست یافت.

این جزری یک سال پیش از مرگ ابن عقیل در ۷۶۸ ق در موسم [حج](#) با وی دیدار کرده و در [مکه](#) و [مدینه](#) همراه او بوده است. ابن عقیل در ۲۳ ربیع الاول ۷۶۹ ق در قاهره درگذشت و او را در نزدیکی آرامگاه شافعی به [خک](#) سپردند.

تألیفات

- ۱- شرح الفیه ابن مالک؛
- ۲- المساعد علی تسهیل الفوائد لابن مالک؛
- ۳- تیسیر الاستعداد لرتبه الاجتهاد، خلاصه‌ای است از اثر مطول خود وی با نام الجامع النفیس که آن را در ضمن املا به صورت اثر حاضر تلخیص کرد.

← آثار یافت نشده مؤلف

۱. الجامع النفیس فی مذهب الامام محمد بن ادريس؛
 ۲. الخیره، در تفسیر بخشی از قرآن که تا آخر سوره آل عمران می‌باشد؛
 ۳. ذیل بر الجامع النفیس؛ ابن عقیل در این ذیل به شیوه تهذیب الاسماء و اللغات نووی به بیان شرح حال همه کسانی که در الجامع از آن‌ها مطلبی نقل کرده بود، پرداخته و نیز درباره وازگان الجامع و ضبط آن‌ها شرحی آورده است.
- ↑ دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۴، ص ۳۲۰.

پانویس

۱. ↑ دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۴، ص ۳۲۰.

منبع

نرم‌افزار ادبیت عرب، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.